

GRUPS DE PODER I VIOLÈNCIA SOCIAL A LA RIBERA DEL XÚQUER: DE LES GERMANIES A LES SEGREGACIONS MUNICIPALS (1526-1585)¹

Vicent M. Garés Timor

Resum: A la comarca sedera de la Ribera del Xúquer s'hi detecten diferents tipus de violència col·lectiva acabades les Primeres Germanies i durant bona part del Cinc-cents; període en el qual hi és patent el progressiu canvi del discurs social sobre la violència. Aquesta complexa virulència s'ha d'explicar mitjançant un plantejament policentrista determinat per diferents àrees i grups de poder. D'una banda, localitzem les bandositats de la vila d'Alzira i dels llocs de la seua contribució i d'altra la variada conflictivitat de les senyories que envoltaven aquest important nucli de reialenc.

Paraules clau: Ribera del Xúquer, Cinc-cents, violència social, grups de poder, seda.

Abstract: In the silk producing region on the banks of the Xuquer's Plain, there were detected different types of collective violence which finished to the First Revolt of the *Germanies* that continued during much of the Fifteenth Century; a period when there was a gradual change of the social discourse with respect to the violence. This complex situation can be explained by the policentric approach for different areas and power groups. On the one hand, we have found the existence of partial violence in the town of Alzira and places within her influence; on the other hand, the various conflicts of the lordships surrounding this important crown domains.

Key words: Xuquer's Plain, Fifteenth Century, social violence, power groups, silk.

INTRODUCCIÓ

LA temàtica de la tesi de màster *Grups de poder i violència social a la Ribera del Xúquer: De les Germanies a les segregacions municipals (1526-1585)* continua amb una de les línies d'investigació iniciades a la Universi-

---

¹ Aquest article correspon al resum de la Tesi del Màster "*Història i identitats hispàniques en la Mediterrània Occidental (segles XV-XIX)*" dirigida per Amparo Felipo Orts. Va ser defensada el 23 de maig de 2011 a la Universitat de València, davant el tribunal conformat pels doctors Rafael Benítez Sánchez-Blanco, Ricardo Franch Benavent i Emilia Salvador Esteban. L'original es pot consultar entre altres llocs al departament d'Història Moderna de la Universitat de València.

tat de València –i en clau regnícola– per Sebastià Garcia Martínez, el qual seguí els passos de Fernand Braudel i Joan Reglà, preocupats respectivament pels àmbits de la Mediterrània i del Principat de Catalunya. Amb obres com ara *Valencia bajo Carlos II o Bandoleros, corsaris i moriscos*,² entre d'altres, Sebastià Garcia Martínez estudiava el bandolerisme des dels inicis del regnat de Felip II i donava a conèixer per a les darreries del virregnat d'Aitona el que anomenà *les bandositats de la Ribera*, les quals sovint guardaven estrets vincles amb les restants modalitats de violència col·lectiva de l'àmbit, si més no, comarcal i regnícola.³ Nogensmenys –tal i com aquest autor sospitava– investigacions posteriors han descobert un ample sostret cronològic pel que fa a l'estudi de les diverses tipologies de violència social; fins al punt que l'espai temporal que ocupa aquesta investigació se situa, pel que es refereix a les parcialitats del reialenc alzireny, al voltant de les sis dècades immediatament anteriors i porta camí de tenir indefugibles traces tardo-medievals.⁴

Per eixes raons, els nostres objectius a l'hora d'emprendre aquesta investigació eren diversos. Primerament, ens vam centrar en l'estudi de la violència social a la Ribera del Xúquer –particularment centrada a les parcialitats del reialenc– des de pràcticament l'acabament de les Primeres Germanies i fins la dècada dels 80 per distints motius.

D'una banda, prompte vam ser conscients que les Germanies marcaven un abans i un després en molts i diversos aspectes; i marcadament a la Ribera del Xúquer.⁵ Pel que es refereix a la documentació d'arxiu, hi observem certes discontinuïtats que no són tant el fruit del conflicte com de la transformació institucional que s'hi anirà gestant en el transcurs del Cincents. Així és com faran acte d'aparició algunes sèries documentals que es principien a mitjans dels anys 20 amb la finalitat de registrar la repressió de la violència. Hom hi pot veure a aquestes dates la definitiva institucionalització de les prerrogatives virregnals en el seu normal funcionament, amb totes les connotacions que açò hi comporta. Açò ens percep d'una altra reflexió prèvia. L'aproximació a l'estudi de la repressió de la violència social

² S. Garcia Martínez, *Bandoleros Corsaris i moriscos*. Edita Eliseu Climent. València 1980; S. Garcia Martínez, *Valencia bajo Carlos II*. Edita l'Ajuntament de Villena. València 1990, pp. 21-262.

³ *Ibidem*, pp. 185-202.

⁴ Vegeu J. Mª Parra, *Lo Compromís de Casp e la vila de Algezira*. Ajuntament d'Alzira. Alzira 1972; o les inquietuds de la segona meitat del segle XV quan Joan II aboleix la insaculació el 1466 i finalment la retorna el 1468. J. Mª Parra, *Los pergaminos de la Cancillería Real del Archivo Municipal de la Ciudad de Alzira*. Ajuntament d'Alzira, Alzira, 1984, pp. 339 i 349.

⁵ La vila d'Alzira va ser la darrera població del Regne en rendir-se a l'obediència de Carles V, el desembre de 1522. A la Ribera les Germanies van tenir un marcat caràcter anti-feudal i anti-mudèjar entre altres connotacions.

més ençà de la revolta agermanada o durant el segle XV passaria per un canvi d'algunes fonts arxivístiques. No-res-menys, aquest exercici permetria enregistrar el progressiu canvi del discurs social sobre la violència a la societat valenciana.

D'altra banda, encetada la recerca després de les Germanies calia estendre's fins als anys finals de la centúria amb la finalitat de connectar el nostre estudi amb altres anteriors, com ara els de Sebastià Garcia Martínez. En eixe context, es feia patent la necessitat i la idoneïtat comparativa de les bandositats del reialenc alzireny abans i després de les parcials emancipacions municipals dels *llochs* d'Algemesí, Carcaixent i Guadassuar, les quals es produeixen entre 1574 i 1581. Llavors, vam pensar que calia abastir fins mitjans de la darrera dècada dels 80 per valorar les repercussions violentes derivades de les segregacions. Amb tot, l'acabament al voltant dels 80 de la etapa expansiva del Cinc-cents certificava que la violència social era també fruit de l'abundància i l'augment de la riquesa –encara que mal distribuïda entre la població– i no sols de la misèria. En eixe sentit, vam triar una cita de l'humanista Michel de Montaigne que ens va semblar significativa: *Ce n'est pas l'étroitesse mais l'abondance ce qui produit l'avarice*.

Així doncs, el següent objectiu havia d'estar la connexió de la violència col·lectiva amb altres aspectes de la societat en la que s'havia desenvolupat. En eixe sentit, i a grans trets, hem intentat relacionar la violència social –abastint el precedent de Casey⁶ amb el conreu de la morera, la manufactura i el comerç de la seda o amb les elits polítiques i socials riberenques, entre d'altres que hi tractarem més endavant, a les pàgines següents.

Finalment, tota la documentació arreglada ens havia de servir per ampliar i actualitzar la informació sobre aquesta problemàtica a la Ribera del Xúquer, tal i com expliquem a continuació. Tot i això, hem d'assenyalar que es tracta a hores d'ara d'una investigació en curs que haurà de ser ampliada i en el seu cas rectificada a posteriors treballs, com ara la tesi doctoral, perquè ha deixat nombrosos interrogants.

EL PROGRESSIU CANVI DEL DISCURS SOBRE LA VIOLÈNCIA: RECURS I REPRESSIÓ

La societat valenciana tardo-medieval i moderna –igual que moltes altres coetànies– estava terriblement socialitzada amb la violència, esdevenint aquesta un recurs quotidià prou generalitzat que obeïa a codis i pautes de sociabilitat distintes a les actuals. De fet, si hom acudeix als *Furs del Regne de*

---

⁶ J. Casey, *El regne de València al segle XVII*. Curial, Barcelona, 1981. Les notícies es troben escampades per arreu d'aquesta obra i hi cal d'una lectura minuciosa.

València se n'adonà, per exemple, que els desafiaments –i les conseqüents parcialitats– hi estaven permesos i reglats des de la construcció del Regne.⁷ De les successives investigacions i de la lògica, per tant, s'hi pot extraure que de conflictes, enfrontaments o bàndols van poder haver-hi arreu de l'abast cronològic i geogràfic valencià. En definitiva, es tractava d'un mecanisme habitual de recurs a la justícia privada –basat en el dret germànic o *fai-da*– amb el qual s'hi trobava socialitzada la població. Direm més, era el patró de comportament generalment interioritzat i seguit en la mesura en què un individu o la seua família adquiria major capacitat de convocatòria.

Nogensmenys açò, per entendre la proliferació de la repressió de la violència, d'una banda, hauríem de considerar el progressiu canvi del discurs sobre la violència i la pugna per la supervivència d'una justícia privada davant la gradual implantació d'una justícia pública; procés que segons Pablo Pérez García es produeix des de finals del Quatre-cents i continua, òbviament, al Cinc-cents.⁸ En eixe sentit, sembla innegable el fet que l'increment en importància de la justícia pública pressuposa un enfortiment del poder de la Monarquia, en tant en quant era la principal promotora i beneficiada d'aquest tipus d'institucions. Un dels casos més patents al regne de València és la Reial Audiència, la qual serà creada i reformada en aquest transcurs temporal. Sens dubte, aquest és un altre dels factors a tenir en consideració; l'enfortiment del poder de la Monarquia i la forma en què l'Església Catòlica posterior al Concili de Trento censurava moralment i fins i tot amb l'excomunió la violència exercida pels bàndols i les seues clientele. Uns dels exemples més clars els trobem a les *Décadas* d'Escolano⁹ o al *Motu Proprio* del pontífex Gregori XIII, amb el qual condemnava els bàndols a principis de 1577.¹⁰ Emperò fins ara no em fet més que descriure a grans trets els condicionants explicatius de la repressió què afecten al context global del regne de València o inclús a tots els territoris de la Corona d'Aragó. Caldria ara plantejar, quins van ser els factors concrets que van condicionar la violència social a la Ribera del Xúquer.

ALGUNS FACTORS ASSOCIATS AMB LA VIOLÈNCIA SOCIAL A LA RIBERA DEL XÚQUER

Què origina la violència social? Aquesta pregunta és inabastable, principalment, perquè els seus motius poden ser tan diversos com les situacions

⁷ G. Colon i A. García (ed.), *Furs de València* (FRV), Vol. VII, 1999, pp. 110-149. FRV. IX-VIII.

⁸ P. Pérez García, *La comparsa de los malhechores. Un ensayo sobre la criminalidad y la justicia urbana en la Valencia preagermanada (1479-1518)*. Edita la Diputació de València, Centre d'Estudis d'Història Local, València, 1990, pp. 235-237.

⁹ G. J. Escolano, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia. Continuadas i publicadas per Joan Baptiste Perales*. Edita Terraza, Aliena y Compañía, València, 1878, Volum IV, Capítol XXIII. En altres edicions el capítol XXII.

¹⁰ BUV. *Vària* 9 (21).

concretes. Nogensmenys, la majoria dels investigadors hi estan d'acord en afirmar que allà on s'aprecia l'existència d'unes parcialitats actives, a altres modalitats de bandolerisme, com ara als assaltants de camins, els resulta difícil perpetuar-se en la seua activitat delictiva si no compten amb la protecció de persones concretes o d'un bàndol.¹¹ Des de Sebastià Garcia Martínez fins avui, han estat bastants els treballs que s'han preocupat per l'estudi de la violència col·lectiva al Regne, la qual sembla que s'estenia més o menys per tot l'àmbit valencià –amb major o menor virulència i repressió– se li han considerat unes tipologies similars i uns mòbils sovint semblants o comuns.¹²

En eixe sentit, la Ribera del Xúquer va esdevenir un marc important dintre dels nombrosos àmbits de conflictivitat experimentats paral·lelament al Regne –alguns dels quals requeririen un anàlisi més profund– entre els quals hauríem de citar el sud del territori valencià, la pròpia capital –València– i els seus territoris circumdants, el Camp de Morvedre, la Vall d'Albaida, l'Alcoià i el Comtat o les properes bandositats de Xàtiva.

Al nostre entendre, la conflictivitat experimentada a la comarca de la Ribera s'ha d'explicar a grans trets mitjançant un plantejament policentrista.¹³ Hem de diferenciar, d'una banda, els bàndols de la vila d'Alzira i dels *llochs* de la seua contribució i d'altra les senyories. Tot i que l'àmbit senyorial manca encara d'una exhaustivitat d'estudis en aquest sentit, hi reconeixem diverses motivacions.¹⁴ D'un costat, les tradicionals refregues que mantenien entre sí els senyors acompanyats pels seus vassalls –sovint moriscos– o la contractació de sicaris i assaltants de camins (Carlet, l'Alcúdia, Alberic, Massalavés). En altres casos, sovint eren els propis vassalls encapçalats per les oligarquies d'una senyoria els que s'hi enfrontaven (l'Alcúdia i Alginet). I finalment, existia també una modalitat de violència subsegüent als litigis que en el plànol institucional mantenien algunes senyories amb el reialenc alzireny, majoritàriament pel repartiment de l'aigua per als conreus, les fites de terme o l'administració de justícia.¹⁵

---

¹¹ Podrien ser diverses les aportacions que justifiquen aquesta afirmació, però sols hi farem relació de la recent publicació dirigida per Àngel Casals, la qual és el fruit escrit de les *I Jornades internacionals sobre violència social, bàndols i territori*, on hi van participar, entre d'altres, Xavier Torres i Sans, Lluís J. Guia Marín, Francesco Manconi, Friederich Edelmayr o Bruno Pomara. Vegeu, A. Casals (dir.), *El bandolerisme a la Corona d'Aragó*. Editorial Galerada, Cabrera de Mar, 2012, Volum I.

¹² Els mòbils i els detonants de la violència mostren una casuística molt diversa, on habitualment s'entremesclaven la defensa de l'honor sollat, l'ajustament de comptes per l'agressió o la mort d'algun familiar o amic, la lluita per la riquesa i el poder, la necessitat de sobreviure, la ràtzia, entre d'altres.

¹³ Al policentrisme li hem de sumar el fenomen del bandolerisme comú, molt estès a la geografia valenciana i riberenca.

¹⁴ Resulta significativa l'aparent escassa conflictivitat anti-senyorial del segle XVI una vegada acabades les Germanies. A hores d'ara, sols hi tenim constància de l'Alcúdia que intenta un plet de reversió a la Corona.

¹⁵ La vila d'Alzira era, si més no, el centre neuràlgic de la comarca de la Ribera, al qual se li va entregar un extens i ric terme municipal i li van ser concedits abundants privilegis,

A tota aquesta violència interna, hem de sumar-li els continus atacs pirates a la costa valenciana –a la riberenca en particular– la qual va crear una por col·lectiva que induí la població a adquirir armament –sovint punter com el pedrenyal– per defendre's. Hem de considerar aquestos atacs exògens una peculiar modalitat de bandolerisme de frontera? Tant se val, aquesta realitat es va convertir alhora en el pretext perfecte per fer usar les armes a les distintes modalitats de violència col·lectiva i endògena.

Per eixos motius, a l'hora d'oferir una explicació coherent de la violència col·lectiva riberenca durant el període estudiat havíem de tenir en compte diversos aspectes i oferir un ample ventall de possibles lectures.

Així per exemple, calia indagar en l'estatus socioeconòmic dels implicats i la seua presència sociopolítica dintre de la comunitat, cosa que permet sovint relacionar la violència amb altres problemàtiques o friccions de diversa naturalesa (política, econòmica, social, religiosa...).

Resultava també interessant observar el grau i el tipus de polarització social existent a les comunitats on hi ha bàndols, perquè si és cert que de confrontacions i refregues hi ha per tot arreu, l'articulació d'extenses clienteles creixia especialment en contextos de polarització social, on els més desfavorits cercaven tenir la protecció dels poderosos.¹⁶ En eixe sentit, l'expansió demogràfica i econòmica del Cinc-cents no estava absent de contrastos i havia convertit, per exemple, el cos de la col·lectivitat alzirenya de finals dels segle XVI en una societat comparativament bastant polaritzada a nivell estamental i intraestamental.¹⁷

D'altra banda, aquest mateix creixement –el qual a la Ribera passava pel desenvolupament de la sericultura– havia permès l'ampliació de la superfície urbana i el sorgiment de noves elits locals de llauradors benestants

---

entre els que destacaven el govern i administració de la Sèquia Reial d'Alzira o la jurisdicció en causes civils i criminals sobre més de quaranta municipis, la majoria compresos dins de senyorijs laics. Des d'aleshores i especialment al Quatre-cents van ser freqüents les disputes jurisdiccionals que la vila va mantenir amb els senyorijs del seu terme general, fenomen que va tenir la seua continuació a l'Edat Moderna.

¹⁶ Si el bandolerisme comú i el món dels rodors era fruit de la marginació i la misèria, entre altres, no és difícil inferir la reciprocitat entre la protecció oferta per les elits locals als bandolers i el seu ús en benefici dels bàndols enfrontats. D'altra banda, una solidaritat semblant existia entre els oligarques i el món dels criats domèstics –que sovint provenien de les capes socials menys afavorides– i altres clienteles conformades per arrendataris i arrendadors, jornalers, etcètera. Vegeu per al cas riberenc; J. M. Fernández Ros "Oligarquía y estructura familiar en el Antiguo Régimen: Carcaixent 1604-1609", en *Historia de la familia. Una perspectiva sobre la sociedad europea*. Universitat de Múrcia, Murcia, 1994, pp. 961-970. J. M. Fernández Ros, "Familia y criados en el Antiguo Régimen: Carcaixent, 1604-1609", en *Revista Al-gezira* 10. Ajuntament d'Alzira, Alzira, 1997, pp. 155-170. J. M. Fernández Ros "Oligarquía y familia en el Antiguo Régimen: Carcaixent 1604-1609", en *Actes de la VI Assemblea d'Història de la Ribera*. Ajuntament d'Alzira, Alzira, 1998, vol. 2, pp. 21-40.

¹⁷ T. Peris Albentosa, *Privilegiados, marginados y campesinos. La estructura social de la propiedad en Alzira en 1580*. Ajuntament d'Alzira, València, 1988, pp. 132-134.

interessades pel seu ascens social i econòmic; asserció especialment ostensible al reialenc alzireny. A principis del segle XVI, a pesar de la minva jurisdiccional, la vila d'Alzira continuava sent una important població del Regne. La seua contribució la conformaven algunes comunitats rurals com ara Carcaixent, Algemesí, Guadassuar, Ternils, Benimaclí, el Toro, Cogullada o Cabanyes.

D'aquesta manera, dels diversos estudis realitzats sobre la importància del conreu de la morera als distints municipis de la contribució d'Alzira, s'extrau l'escàs pes del cultiu als dominis més propers a la vila en contrast amb l'extraordinari creixement que hi estava experimentat a la contribució.¹⁸ Això explica que algunes de les xicotetes poblacions dependents de la vila d'Alzira –especialment Carcaixent, Guadassuar i Algemesí– es convertiren en pròspers i riques poblacions a mitjan centúria. En la mesura que eixos petits *llochs* es feien més grans, les seues oligarquies començaren a estar més interessades per controlar i administrar la hisenda que se'n derivava del creixement que estaven experimentant les seues poblacions, que no pas ocupar els càrrecs alzireny. És per eixos motius que van encetar els tràmits per a dur a terme la segregació municipal; fet que acreixerà els conflictes i la seua repressió, tal i com expliquem a continuació.

TRANSFORMACIONS I CONFLICTIVITAT DE L'ESPAI DEL REIALENC D'ALZIRA I LA SEUA CONTRIBUCIÓ (1526-1585)

La cronologia escollida –tal i com assenyalàvem anteriorment– no és atzarosa ni contingent. El període que comprèn des de les Primeres Germanies fins a mitjans de la dècada dels 80 posseeix una certa il·lació i coherència; si bé deixa oberta la porta a una segona part que s'estendria, si més

¹⁸ Per als casos d'Alzira, Carcaixent i Guadassuar, vegeu els treballs següents: T. Peris Albertosa, "El cultivo de la morera en Alzira (ss. XVI-XVIII)", *Revista Al-gezira* 10. Ajuntament d'Alzira, Alzira, 1997, pp. 135-154; V. Oroval Tomàs, "Aproximació al paisatge agrari de Carcaixent en l'últim terç del segle XVI", *Anàlisi local i història comarcal. La Ribera del Xúquer* (ss. XIV-XX). Diputació de València, València, 1990, pp. 85-102; V. J. Vallés Borràs, *El conreu de la morera i l'artesanía de la seda en la Ribera del Xúquer als segles XVI-XVII. El cas de l'Alcúdia*. Ajuntament de l'Alcúdia, 1986, p. 16. No obstant, d'Algemesí hi tenim poques dades per al Cinc-cents, posat que els estudis d'aquesta temàtica s'han centrat al segle XVII. Però resulta evident que hi va estar un nucli important, vist que personatges rellevants de les seues oligarquies com els Guinovart, els Bleda, els Cursà, Barberà, Girbés, etc. hi estaven relacionats amb el conreu de la morera i el seu comerç, motiu pel qual la població experimenta una ràpida expansió demogràfica. Vegeu J. A. Domingo Borràs, *Terra i treballs. L'agricultura d'Algemesí sota l'Antic Règim*. Editorial Saó i l'Ajuntament d'Algemesí, Burjassot, 1998. V. Castell i Llàcer, "Evolució del paisatge arbori a Algemesí a inici de l'eixida de la crisi del segle XVII", en *L'escenari històric del Xúquer, actes de la IV Assemblea d'Història de la Ribera*. Ajuntament de l'Alzira, Alzira, 1990, pp. 121-147.

no, per les dècades inaugurals del segle xvii amb l'obtenció del privilegi de vila per part de Carcaixent i Algemesí o amb l'expulsió dels moriscos i la repressió subsegüent de la violència social.¹⁹ Nogensmenys, cal deixar de banda altres cronologies per centrar l'exposició al període que ens ocupa, el qual hem diferenciar –provisionalment– en cinc moments explicatius.

Ens situem, per tant, després de les Primeres Germanies en un entorn especialment preocupat per evitar un nou açament d'eixes envergadures. No és de menysprear aquest assumpte i cal tenir-lo present en investigacions esdevenidores, majorment quan precisament la vila d'Alzira va ser la darrera població amotinada del Regne; resistint fins desembre de 1522. Sobre aquest punt, creiem interessant l'estudi del comportament dels bàndols o el posicionament dels seus protagonistes dintre del conflicte agermanat. La nostra investigació s'inicia, per tant, el 1526; tres anys després. En aquest mateix context, es constaten algunes incursions pirates sobre les costes valencianes. Aquest és l'ambient en el qual observem els primers indicis de bandositats a la vila d'Alzira i els llochs de la seua contribució, extrets de les inscripcions del registre fet per la Reial Cancelleria de la Cort del Lloctinent; una de les fonts que testimonia la repressió del bandolerisme durant bona part de l'Edat Moderna.

Potser la feble repressió de la conflictivitat dels bàndols d'Alzira durant la segona meitat dels anys 20 o, en el seu lloc, la discontinuïtat de la documentació, reflecteixen una pobra informació d'allò que hi ocorria en eixos moments.²⁰ Per aquestos motius, haurem d'aprofundir, en la mesura de les possibilitats, sobre aquest període en l'esdevenidor. Tot i això, el principals llinatges enfrontats reincideixen un decenni després, moment en què la fixació per esclafar qualsevol aplec agermanat comença a desplaçar-se a altres àmbits de la conflictivitat, com el de les bandositats.

Per eixos motius, des de mitjans dels 30 és possible intuir problemes concrets que hi afectaran a la vila d'Alzira fins a mitjans de la centúria. Així és com determinades cartes reials dirigides als oficials de la vila, els ma-

¹⁹ Aquesta cronologia ha sigut tractada per diversos autors. S. Garcia Martínez, *Valencia Bajo Carlos II; Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*. Ajuntament de Villena, Villena, 1991, pp. 104-106. J. Casey, *El regne de València al segle xvii*. Editorial Curial, Barcelona, 1981, pp. 237-254; A. Felipe Orts, *El centralismo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano*, Ajuntament de València, València, 1988, pp. 133-186; "La represión del bandolerismo en la Ribera 1621-1634", dins *Anàlisi local i història comarcal. La Ribera del Xúquer (ss. xiv-xx)*. Diputació de València, València, 1990, pp. 103-114. Es tracta de la publicació de les ponències i comunicacions presentades a la II y III Assemblea d'Història de la Ribera del Xúquer (Algemesí, 1981 – Carcaixent, 1983); F. Miralles Vives, "Algunas noticias entorno a los problemas de orden público en la Ribera, 1628-1634", *Al-gezira* 4/5. Alzira, 1988, pp. 173-182.

²⁰ Acabada la Germania i fins a mitjans dels anys 30, sols hi comptem amb algunes fonts repressives provinents de documents enregistrats per la Cancelleria Reial i els llibres del Consell de la vila d'Alzira. La qual cosa limita la interpretació de les parcialitats.

nuals de Consell, les exposicions dels síndics als processos de Cort i les fonts que evidencien la repressió sovint conjunta de les bandositats d'Alzira i Xàtiva –mitjançant l'enviament de comissions– deixen entreveure un rerefons d'inestabilitat que afecta al Consell General, però fonamentalment i sobretot al sistema insaculatori alzireny. Els anys 30 i 40 sembla que esdevenen en una cruenta contesa que enfronta periòdicament els bàndols. Emperò –lluny del que s'ha estudiat per al segle XVII– les parcialitats d'aquesta etapa són protagonitzades per la petita noblesa i l'estatus ciutadà que –acompanyats de les seues diverses clienteleles– s'enfronten, entre altres motius, pel control del govern del municipi mitjançant l'accés als càrrecs.

Per tant, les oligarquies alzirenyes s'encaren a un problema què és doble. D'una banda, l'assimilació d'una sèrie de noves famílies d'Alzira i de la seua contribució –algunes d'elles unides al negoci seder que– en la mida que la sericultura els converteix en persones acabalades i compleixen els requisits d'insaculació –demanaran ser introduïdes als oficis. Així, durant les primeres dècades del segle XVI les descobrirem ocupant els càrrecs menys rellevants o d'altres en els quals no calia insaculació; l'exemple més clar és el de lloctinent de justícia. I d'altra banda, la divisió de les tradicionals elits dirigents; els Valero, Garí i Vendrell enfrontats amb els Lluquí, Guerau, Vilanova i Garcia, que començaran a cooptar, no sense recels, als sectors benestants de la vila d'Alzira, mentre que mantindran una major marginació a les pròsperes famílies de la seua contribució; motiu que no impedeix la seua alineació als bàndols.

En aquest sentit, fins i tot, es pot entreveure una menor concurrència a certs càrrecs per part de la facció dels Valero, cosa que explicaria l'esquerdada del sistema insaculatori i l'intent de reparació dut a terme a dos temps mitjançant el possible redreç de la insaculació el 1540, el qual pensem que no es va fer efectiu o va tenir relativament poca incidència; i la reducció del nombre de persones que podia assistir al Consell General el 1542.

Com a resultat d'aquests fets s'obri un nou període explicatiu que ocupa bona part dels anys 40 i fins mitjans dels anys 50, caracteritzat per la confluència d'una sèrie de fenòmens molt complexos. D'una banda, els processos de les Corts de 1547 i 1552 reflecteixen el recurs a la Monarquia per part d'aquelles persones que volien ser insaculades; símptoma del dolent funcionament del sistema insaculatori. A més, aquestes afirmacions vénen també avalades atenent al clima de violència que viu el reialenc alzireny.

A principis de 1544 i fins el 1548 és evident l'ambient conflictiu. Després del redreçament del municipi es detecten enfrontaments puntuals dels bàndols que acaben amb l'escalada de violència dels anys 1544-1545 i 1547-1548; aquest darrer per motius segurament relacionats amb l'insaculació. D'altra banda, assistim a un descens del protagonisme nobiliari en favor de persones benestants del tercer estat i membres de les noves oligarquies. És rellevant, i confús alhora, que les successives paus i treves que

signen els Lluquí i els Valero al llarg dels anys 30 acaben amb els tradicionals i actius enfrontaments d'aquestos dos llinatges; al mateix temps que es produeix un primer trasbals del protagonisme en favor de nissagues provinents de les noves oligarquies –les quals manifesten i reproduïxen els mateixos patrons de comportament– encapçalades pels Talens de Carcaixent. No obstant, els Valero continuen sent els principals caps de facció durant bona part del Cinc-cents, potser deixant definitivament el testimoni als Garrigues, Armengol i Timor, entre finals de la centúria i les primeres dècades de la següent.

Nogensmenys, aquesta etapa esdevé també en un període de fixació de nous impostos i de tensions. El conreu de la morera i l'elaboració de seda havien estat tradicionalment activitats sense gravàmens; si exceptuem els casos que s'havien de pagar drets de Quema o del General. L'aprofitament salvatge o conreat de la morera es limitava a les voreres i marges de propietats i camins. Tot va canviar, però, a finals del Quatre-cents, moment en què aquest producte començà a adquirir importància en tant en quant subministrava matèria primera a l'artesanat de València. A continuació hi van venir les Germanies i el progressiu desplaçament de València en favor de Toledo, que motivaren un enlairament comercial molt visible a mitjans del Cinc-cents; moment en què els poders temporals s'afanyaren en implantar nous impostos sobre d'aquesta matèria primera o sobre la fulla. Als impòsits eclesiàstics i senyorials, finalment s'agregà el reial amb el qual Carles I –i després el seu fill Felip II– volia pagar una defensa de les costes valencianes. Tot i que la taxa inicial de 1548 fou rebaixada a les Corts de 1552, serà successivament elevada a les Corts de 1564 i 1585. Aquest augment el motivà la insuficient recaptació, perquè llavors bona part de la seda que eixia del regne de València envers Castella defraudava el citat impòsit.

Al respecte, la nostra hipòtesi de treball, també apuntada per Tomàs Peris Albentosa,²¹ ha intentat cercar una relació entre les noves oligarquies –principals protagonistes del desenvolupament de la sericultura– implicades a les parcialitats alhora que defraudadors del nou impòsit sobre la seda. En aquest sentit, no resulta desgavellat pensar que una funció més de les clienteleles que s'enfrontaven a les guerres de bàndols fóra donar cobertura a la xarxa comercial sedera, resguardant-la de perills com els assaltants de camins desconeguts o la defensa violenta de possibles oficials reials, així com organitzar i executar aquest contraban de seda cap a Castella. D'aquesta manera ho descrivien les institucions del Regne a la “crida de la seda” pregonada pels pobles de la Ribera el 1585.

---

²¹ T. Peris Albentosa, *Història de la Ribera. De vespres de les Germanies fins a la Crisi de l'Antic Règim (segles XVI-XVIII)*. Editorial Bromera, Alzira, 2003, vol. III, pp. 248-249.

[...] Perquè en après per experiència se ha vist que, la malícia, en molts hòmens poch temerosos de Nostre Senyor Déu e de la correctió real, ha creixcut en tanta manera en defraudar lo dit dret per a ús tant necessari y tant justament imposit, extrahent amagadament per sendes e vies secretes y exquisites y ab molta gent armada de pedrenyals e altres armes, sens manifestar la seda que trahuen, ni pagar lo dit dret per a altres regnes, no fent cas ni tenint compte de les guardes dels drets reals e del General, los quals són també interessats en la dita extractió. Que en dos trienis lo preu del arrendament del dit dret del nou impòsit ha fet baixa de pus de quinze milia lliures y encara sinó s'i posa degut remey de justícia per a obviar los dits frauds, se spera que lo dit dret ha de venir y vindrà a major baixa e disminució. E així faltarà com falta huy notable part lo sou de les dites guardes, soldats eo scuders de a cavall.²²

Tornat sobre el fil principal de l'explicació. El redreç i reforma decisiva de la insaculació alzirenya es va produir l'any 1555, fruit de la limitada intervenció reial el 1553 sobre les onze capsas. Immediatament després del primer redreç s'observen els seus efectes restringents i el seu resultat violent. Finalment, les intencions aperturistes aplicades el 1555 possibilitaren un clar accés de les noves oligarquies dels *llochs* dependents de la vila als seus càrrecs municipals. Però com apuntàvem més endalt, paral·lelament aquest fet contrasta amb la realitat de la contribució alzirenya: Carcaixent, Algemesí i Guadassuar, petits llogarets a principis de la centúria, havien esdevingut poblacions més grans, què encetaren aleshores els tràmits legals de segregació i es preocuparen per preparar el camí enfortint les respectives *comunitats imaginades*.²³

Precisament a cavall entre els anys 50 i 70 es desenvolupa el tercer període explicatiu amb trets propis i diversos. Si bé és cert que durant aquesta etapa s'abasta una major complexitat i diversificació de la conflictivitat, no són de menysprear els canvis experimentats, especialment, des dels anys seixanta. Cal assenyalar en aquest punt, que l'augment de la repressió i el major detall de les comissions enviades permet una aproximació millorada a la diversitat de la violència, la qual cosa suposa un augment de la informació. A açò cal afegir també la major riquesa i varietat de les fonts; motiu pel qual caldrà centrar-s'hi detingudament en el futur.

Aquesta etapa l'hem anomenada "*un procés irreversible i sense tornada*", encara que en realitat són molts i diversos els assumptes sense tornada enrere què afecten les parcialitats. Primerament, l'accés de Felip II al tron

²² ARV, *Real Cancillería* 1341, 155 v°- 158 r°.

²³ Aquest terme va ser encunyat per Benedict Anderson amb la finalitat d'explicar què és una nació. Una nació és una comunitat construïda socialment, és a dir imaginada per les persones que s'autoinclouen a sí mateixes formant part d'eixe grup. B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London Verso Ed. (1991), pp. 6-7. No obstant, creguem que el terme és extrapolable –salvant les distàncies i les nombroses diferències– per explicar el que s'havia construït a petita escala als *llochs* de la contribució d'Alzira. Es a dir, el que proposem per aquest cas concret és el canvi del terme *nació* pel d'*universitat* en el sentit que l'entendem en aquest treball d'investigació i s'entenia a l'Edat Moderna.

marcà un abans i un després. Destaquem, per exemple, l'incisiu discurs sobre la violència amb el que feia un pas endavant pel que respecta a les prerrogatives reials. Açò es va traduir, sobretot a partir dels anys seixanta, en l'actuació sobre diversos camps. D'una banda, reformava la Reial Audiència adjudicant-li unes majors capacitats i prerrogatives. Era conscient que un tribunal de justícia reial amb competències era decisiu en el procés de canvi envers una justícia pública que enfortís la figura del rei. D'altra banda, calia donar una volta de caragol al discurs sobre la violència i intentar ser suficientment agut i arter com per a que aquells principis foren progressivament interioritzats i naturalitzats. Això potser passava per l'adopció de mecanismes de repressió de la conflictivitat els quals *a posteriori* van resultar tant dràstics com ineficaços, alhora que se mudava el vocabulari vers un altre més contundent i repressiu. Cal assenyalar de pas, que en aquest aspecte hi va tindre el suport de l'Església Catòlica post-tridentina. Amb aquestes paraules ho expressava el pontífex Gregori XIII:

Para que sea en memoria perpetua, el cruel enemigo del género humano, algunas veces siega tanto los entendimientos de los hombres que, de los odios y enemistades, les induce a cometer muertes y homicidios. Y de la sangrienta muerte de los cuerpos trae las almas al último danyo y destruyón dellos. Por tanto, quiriendo con todos los medios posibles, obviar a tan manifesto enganyo y fraude diabólico y quitar las tinieblas deste error de los ojos de los christianos, como haiamos entendido que en los reinos de Aragón y Valencia y en el principado de Cathalunya y también en los condados de Rosellón y la Serdanya, algunos habitantes en aquellas partes no haian dudado hazer y firmar para [sí] una ley particular. Y tanto por vigor de aquella como también con pretexto de la muy única costumbre que allí á prevalecido, se diga y afirme que les es lícito, principalmente si fueren nobles, procurar ay y en qualquier parte tratar de la defensión del mundano que ellos llaman honor y de la reparación dél y ser lícito para vengar las injurias, romper la amistad y tener entre sí enemistades y facciones y, como ellos acostumbra desir, bandolear y tener entre sí bandos o bandosidades. Y para este efecto tener acompañadores, llevar consigo hombres de todo género de armas armados y tenerles particularmente. Y a los amigos, parientes exsitarlos y commoverlos a las armas y hazerse danyo unos a otros como enemigos, en grande danyo de sus almas y en perjuicio de muchos.²⁴

En segon lloc, caldria parlar de la lluita de les elits per ocupar càrrecs municipals i militars; sobretot amb la inseguretad creada per la repercussió i el protagonisme de la Ribera de la temptativa d'alçament morisc al mode que es feu a Granada.²⁵ En eixe sentit, açò enllaça –tal i com hem mencio-

²⁴ Fragment del *motu proprio* de Gregori XIII contra els bàndols i els desafiaments (15 de febrer 1577). BUV. *Vària* 9 (21).

²⁵ L'intent d'alçament morisc al regne de Valencia posseïx protagonistes moriscs riberecs. Per aquestos motius i també per la tensió creada a la Ribera i altres indrets del Regne, indueixen a la creació de companyies militars al sí de les poblacions, les oficialitats de les quals recauen sobre alguns dels llinatges més destacats, motivant conflictes per l'acapament

nat anteriorment— amb el fet que algunes de les poblacions de la contribució alzirenya havien intensificat el sentiment de comunitat. Al llarg de les anteriors dècades havien vist frustrat sovint l'accés als càrrecs d'Alzira i a mitjans dels 50 es trobaven amb el suficient recolzament demogràfic, econòmic i identitari com per demanar segregar-se de la vila d'Alzira. A açò cal afegir la patent connexió amb els paral·lels més propers que cercaven el mateix objectiu; la segregació. El que diem és fa evident quan el 1558 Algemesí enceta el procés de segregació i el 1563 la segueix Carcaixent de la mà de Bernat Talens i amb l'ajuda de l'algemesinenc Bernat Guinovart, que portava les gestions d'aquella. Manquem de dades per a Guadassuar on el procés va ser dut a terme per les seues oligarquies: Boïl, Osca, Sentamans, Torres i Perales. Per tant, l'estudi de les relacions conflictives entre la vila i la seua contribució durant la dècada dels 60 resulta crucial per a entendre les expressions del reforçat sentiment de comunitat, el seu perfil social i les característiques que esgrimien com pròpies i diferenciadores en contrast amb les d'Alzira.

Emperò aquest va ser per necessitat un procés dual, perquè el redreçament havia obert una porta a les noves elits que gairebé no van desaproveitar. A partir d'aquest moment el nombre de persones que accedeixen a les capsas de la insaculació d'Alzira s'incrementa. L'augment es nodreix d'habitants d'Alzira, però també dels *llochs* de la seua contribució, amb la condició de fixar la residència a la vila mentre s'exercia el càrrec.²⁶ Aquest era un mecanisme tradicionalment centralista i integrador, que produïa un efecte d'imant entre les elits dels pobles de la contribució alzirenya, efecte que amb les primeres segregacions serà parcialment eliminat.

Arribats a aquest extrem, hom pren consciència del fet que caldria conèixer millor l'actuació de les elits locals de la contribució i l'aprofitament o no dels oficis amb finalitats possibilistes. El que sembla clar, però, és l'interès per controlar els recursos que el seu *lloch* produeix, teòricament per a l'aprofitament de la *comunitat imaginada* que ells mateixos havien contribuït a construir. En aquest punt, torna a cobrar sentit la cita de Montaigne; “*Ce n'est pas l'étroitesse mais l'abondance ce qui produit l'avarice*”.

D'altra banda, la implantació de l'impost de la seda entre 1548 i 1552 —tal i com hem assenyalat anteriorment, motiva la exportació fraudulenta d'aquest producte envers Castella. En eixe sentit, la persecució del frau, el qual havia d'ésser alarmant, començà als darrers anys del decenni —amb la

---

d'aquestos càrrecs. Sobre la temptativa d'alçament morisc, vegeu J. A. Catalá Sanz; S. Urzainqui Sánchez, *La conjura morisca de 1570: La tentativa de alzamiento en Valencia*. Ed. Generalitat Valenciana, València, 2009.

²⁶ Durant el segle XV era necessari residir a la vila o a qualsevol dels llocs de la seua contribució. Amb el redreç del 1553 s'obligava a qualsevol dels *ex-saculats* a tenir casa a la vila o els ravals abans de mes i mig. AMA. *Insaculacions* 070/1, s. f.

publicació d'una "crida de la seda" el 1558— però sobretot serà especialment intensificat a la dècada dels 60. D'aquesta manera, el comerç fraudulent esdevindrà el motiu que indueix una elevació de la taxa a les Corts de 1563-1564, tot just quan els mitjans persecutoris desplegats sembla que són majors, i que ens ha permès detectar, fins ara, a la Ribera del Xúquer més d'una trentena de presumptes processos per frau de seda; dels quals al voltant d'una vintena se circumscriuen al reialenc alzireny.

A mitjans de la dècada dels 70, ens endinsem en el quart període explicatiu, caracteritzat pel contrast comparatiu de les disjunts dinàmiques observades a la vila d'Alzira respecte a les poblacions de la seua contribució. No-res-menys, també és cert que en termes generals i durant bona part de la dècada dels 70 la repressió de la violència social disminueix dràsticament.

Atenent al nombre de comissions enviades a les poblacions de la Ribera del Xúquer, aquesta reducció és especialment visible entre 1573 i 1577. Resumit en poques paraules: si bé el virregnat del comte de Benavent (1567-1570) s'hauria caracteritzat per una enorme repressió de la violència social, en bona mesura, degut a les circumstàncies especials per les que travessava el Regne —fonamentalment pel temor al contagi de l'alçament de Granada entre els moriscos valencians— durant la regència de Lluís Ferrer (1570-1572) és visible un brusc descens de les comissions. Més evident encara serà aquesta davallada durant l'exercici d'aquests càrrecs per part del marquès de Mondéjar (1572-1575) i Vespasiano Gonzaga (1575-1578). Tot sembla apuntar que la caiguda de les expedicions d'algutzirs obeeix a una nova estratègia de govern, la qual donava preferència a la conflictivitat de la ciutat de València sobre la resta del territori i prioritzava la vigilància sobre el càstig.²⁷

D'aquesta manera, si bé és plausible aquest plantejament, la nostra hipòtesi de treball tracta de veure en la concessió del privilegi d'*universitat* primer a Algemesí (1574), seguida de Carcaixent (1576) i Guadassuar (1581) una contribució essencial en la disminució real durant un període de diversos anys dels índexs de violència, perquè s'estaven construint els nous municipis i les distintes famílies de l'oligarquia hi estaven intentant trobar i ocupar el seu lloc a l'interior de les noves realitats municipals. Aquesta realitat contrasta, no obstant, amb la de la vila d'Alzira, que certament rep menys comissions del que acostumava, pels motius assenyalats, emperò continua rebent-ne la majoria. En termes numèrics, a la contribució alzirenya registrem dos delictes que suposen el 5'5% dels delictes reprimits a la Ribera del Xúquer mentre que a la vila d'Alzira aquesta xifra s'enlaira fins el 72%; la quantitat restant es distribueix a les senyories dels voltants. Si

²⁷ Vegeu, M^a. P. Belchí Navarro, *Felipe II y el Reino de Valencia (1567-1578): la tecnificación del virreinato*. Tesis doctoral, Universitat de València, València, 2000, pp. 112-116.

més no, resulta com a mínim significatiu. A més corroboració, aquest mateix esquema es repeteix amb Guadassuar entre 1581 i 1584, moment en el que el comte d'Aitona endureix novament la repressió.

Aleshores, incorporant-se a dos temps –primer Carcaixent i Algemesí, i després Guadassuar– ens situem sobre el darrer moment explicatiu, situat cronològicament a cavall entre els darrers anys dels 70 i fins el 1585; fita en la que conclou la investigació. Aquest període ve caracteritzat per un augment de la repressió de la violència de la mà del duc de Nàjera i el comte d'Aitona que circula parell a l'increment de la violència dels bàndols, especialment, a les unitats segregades de la vila d'Alzira. L'accés al nou càrrec feu créixer les friccions entre les oligarquies de les noves *universitats*, les quals s'obriran nous plànols de lluita per ocupar els ressorts del poder. Aquest és el fil conductor de la violència social a dintre del principal espai de reialenc de la Ribera del Xúquer. A partir especialment de 1578 els índexs de violència augmentaren exponencialment, marcant una tendència que possiblement s'estén pels anys finals de la centúria.

Finalment, cal centrar-se als anys centrals de la dècada dels 80 a la vila d'Alzira, moment en què són especialment visibles novament els problemes relatius al funcionament del sistema insaculatori re-instituint als anys 50. L'assumpte era de tal gravetat que aquesta vegada va ser la pròpia vila la que –el maig de 1583– demanà un significatiu redreç de les capses de la insaculació que no arribaria fins el 1586:

[...] havem entés com per part de aqueixa vila de Algezira li fonch supplicat que per haver molts anys que lo balle general ab orde y comissió real feu la última insaculació y reparo de les bosses del officis de dita vila. Y no trobant-se en aquelles persones que la rixquen y governen per ésser morts molts dels insaculats y altres havent-se absentat. Y per dita rahó haver-hi necessitat de nou redrés y de reparar les ordinacions que per lo dit balle general foren fetes en eixa vila y ordenar-ne altres de nou per a la quietut y policia de aquella.²⁸

La conflagració dels bàndols hi va ser tal durant la primera meitat dels anys 80 que –després de diverses consultes amb Felip II, en les que reiteradament el monarca li recomanava que endurís la repressió– el comte d'Aitona decidia assajar mesures de força al reialenc alzireny; l'enviament de Jaume Ferrer amb funcions de “governador” i l'allotjament de tropes conduïdes per Lluís Saidia i pagades pels municipis que tenien la finalitat de reconduir aquestes poblacions a una pacificació que no arribaria a materialitzar-se.

Per acabar, cal assenyalar que el 1585 esdevé una fita significativa per a la vila d'Alzira i la seua contribució; nombrosos fets així ho testifiquen. El grau de conflictivitat en què s'havia vist sumit el reialenc alzireny pocs

²⁸ ARV. *Real Cancillería*, 1341, fulls 92 vº-93 rº.

anys després de les parcials segregacions municipals, l'obligada i subsegüent repressió, els nombrosos fraus a l'impòsit d'extracció de seda –amonestats mitjançant una crida– van induir Felip II a no convocar la vila d'Alzira a les Corts de 1585.²⁹ Els greuges que la població haguera presentat en aquest cas resten plegats a un Manual del Consell de les dècades precedents.³⁰ El seu contingut i el seu significat evidencia al lector la posició distant d'entre totes dues parts. Potser el moment de major allunyament des de les Primeres Germanies? Servisca almenys de consideració, perquè si bé el rei restava aparentment descontent pel comportament dels habitants de les poblacions que integraven el reialenc alzireny, frenar l'arribada de la vila d'Alzira a les Corts de 1585 –on es tractaria l'augment de l'impòsit sobre la seda– no era ben mirat una estratègia supèrflua, tenint en compte que Felip II no tornaria a convocar-les. De no haver-hi ninguna contrapartida, amb les segregacions la vila havia perdut una important capacitat d'administració. I amb les concessions dels privilegis de vila, part del seu terme i també pes, veu i representativitat a les Corts.

CONSIDERACIONS FINALS

Després d'analitzar la violència social de la Ribera del Xúquer des de les Primeres Germanies fins la dècada dels 80, encertaríem en afirmar que són més els interrogants que no pas les conclusions. D'una banda, ens aturem a finals del Cinc-cents amb la certesa que la problemàtica continua present al que resta de centúria i que també hi havia estat present –amb connotacions potser distintes– als segles anteriors. Sebastià Garcia Martínez localitzava les parcialitats a les acaballes del virregnat d'Aitona, tot assajant una explicació de les gestions dels seus successors que marcaven els darrers anys del regnat de Felip II i els començaments del segle XVII. Emperò, què sabem realment dels bàndols del reialenc alzireny? De la vida i relacions d'aquelles comunitats, d'aquelles persones...

Potser encara continuen sent molts els interrogants que aquesta investigació ha deixat oberts, però sembla clara almenys la metodologia. Pareix *a priori* impensable el que pot oferir un anàlisi micro-històric preocupat per la determinació del cas concret i sense perdre les mires de l'esquema general. En eixe sentit, resulta indispensable associar la violència social amb altres diversos aspectes o *connectors* que resulten pròpiament definitoris. Per tant, la línia de treball ha de continuar en aqueix camí.

Romandran les preguntes, però s'han de considerar els resultats provisionals. També, albirem ara mateix qüestions que potser han quedat un poc

²⁹ S. Romeu, *Les Corts valencianes*. Edicions Tres i Quatre, València, 1985, p. 73.

³⁰ AMA. *Manuels de Consell*, 03/121.

desdibuixades o que ni tan sols s'han enumerat, però que ofereixen possibilitats de ser ampliades o estudiades, mitjançant un exercici d'esprenut de les fonts disponibles. Parlem, per exemple, de les relacions de propietat de la terra del cultiu de la morera, el paper dels mediadors en el conflicte, la influència de l'Església i els teòlegs riberencs en el procés pacificador, la problemàtica de l'aigua, el comportament de les noves oligarquies en ocupar el oficis, diversos aspectes sobre la indústria i comerç de la seda o la relació entre la violència social i els familiars de la Inquisició, entre d'altres. No ens estendrem en l'exposició de les perspectives de treball, en sotraïem la sensació que hi són moltes i es pot seguir endavant.

